

Kułaczkowski, Jerzy

Skutki miłosierdzia okazywanego ojcu wobec syna w ujęciu Syr 3, 14-15

Rocznik Teologii Katolickiej 7, 98-109

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Jerzy Kułaczkowski

UKSW Warszawa

SKUTKI MIŁOSIERDZIA OKAZYWANEGO OJCU WOBEC SYNA W UJĘCIU Syr 3, 14-15

RESULTS OF MERCY SHOWED TO A FATHER BY HIS SON IN THE LIGHT OF SIR 3, 14-15

A question about a proper relation between father and son is always important as a part of upbringing processes. The problem seems especially important nowadays, when results of education are rather far from being perfect. It requires studying sources that could help to find some rules regulating the son – father relation. One of them is the Book of Sirah, which is a part of the Old Testament. As God`s revelation, the Book contains His Word, which is the truth. There are some educational hints in it, particularly fragment 3, 14-15. A very accurate analysis of this excerpt shows that son should treat his father with mercy. Such a behaviour includes the element of forgiveness of sins, that can be offered by God. Moreover, treating a father with mercy, can also help to achieve the state of peace and endure hardships. This instruction should be an inspiration to a son building his appropriate, mercy-oriented attitude to his father.

Badania nauk społecznych dowodzą, że prawidłowe relacje w rodzinie są podstawą jej właściwego funkcjonowania¹. Dotyczy to zwłaszcza skutecznego wychowania, które jak żadna inna funkcja rodziny, nie opiera się w tak dużym stopniu na prawidłowych relacjach pomiędzy rodzicami i dziećmi. W obliczu coraz bardziej widocznego kryzysu poprawnego odnoszenia się młodych ludzi wobec swoich rodziców, powstaje naglące pytanie o zasady regulujące tę relację. Określenie sposobów odnoszenia się dzieci do rodziców oraz motywacji takiego

¹ Z. Tyszka, A. Wachowiak, *Podstawowe pojęcia i zagadnienia socjologii rodziny*, Poznań 1997; S. Kawula, J. Brągiel, W. Janke, *Pedagogika rodziny*, Toruń 2007.

postępowania, to jedno z najważniejszych zadań współczesnej pedagogiki rodziny. W procesie tym pojawia się potrzeba ciągłego odwoływania się do źródeł, które mogłyby służyć pomocą adekwatną do istniejących obecnie potrzeb.

Jednym z takich źródeł powinna stać się *Biblia*, która może, a nawet powinna być traktowana, zwłaszcza w aspekcie chrześcijańskim, także jako źródło licznych inspiracji pedagogicznych. Teksty biblijne zawierają wiele fragmentów dotyczących wychowania w rodzinie. Jednym z nich jest obszerny fragment z Księgi Syracha, która wchodzi w skład Starego Testamentu i która została napisana jako jedna z ostatnich ksiąg w tradycji mądrościowej². Tradycja ta zawiera nauczanie ludzi zwanych mędrkami, które dotyczy ważnych zagadnień życiowych, w tym również problematyki wychowawczej. Wyrazem tego jest tekst Syr 3, 1-16, dotyczący obowiązków dzieci względem rodziców³. Syrach, jako ostatni z mędrków piszących w języku hebrajskim, podsumowuje wcześniejsze tradycje i przez to tworzy syntezę wszystkich tam zawartych myśli, podejmujących tę tematykę⁴. Jednakże nadaje tym zagadnieniom swoją specyfikę poprzez

² S. Potocki, *Księgi Mądrościowe*, [w:] *Wstęp do Starego Testamentu*, red. L. Stachowiak, Poznań 1990, s. 465; H. Forster, *The Date of Ecclesiasticus*, „The Anglican Theological Review” 41(1959), s. 1-11; A. A. DiLella, *Conservative and Progressive theology. Sirach and Wisdom*, CBQ 38(1966), s. 401; L. Krinetzki, *Das Alte Testament. Eine theologische Lesehilfe*, Bd. III, Freiburg 1968, s. 232.

³ S. Potocki, *Rady mądrości*, Lublin 1993, s. 203.

⁴ Autor księgi dokonał syntezy wiedzy, jaką daje mądrość i objawienie Boże, a zwłaszcza Prawo Mojżeszowe. Dlatego też jest on nazywany mędrkiem i teologiem (J. Marbock, *Weisheit im Wandel. Untersuchungen zur Weisheitstheologie bei Ben Sira*, Bonn 1971, s. 174 i nast.). Księga zawiera szereg pouczeń mądrościowych, dotyczących wielu przejawów życia religijnego, moralnego i społecznego ludzi współczesnych autorowi. Uwagi te dotyczą codziennego postępowania człowieka i pomagają mu ocenić krytycznie wszystko, z czym człowiek musi się stykać w różnych sytuacjach swojego życia. Autor nie pomija nawet, jak mogłoby się wydawać, spraw drugorzędnych i wydawałoby się błahych. Nauki te są podawane bez wyraźnego rozplanowania. Niemniej jednak, na podstawie charakterystycznych pochwał, bądź to mądrości i karności, bądź też prawa, rozpoczynających poszczególne odcinki dzieła, cały materiał księgi, oprócz prologu, można podzielić umownie na pewne grupy zagadnień. Ogólnie można stwierdzić, że dzieło to należałoby określić podręcznikiem praktycznej filozofii życia lub też jednym z najstarszych podręczników etyki objawionej (V. Hamp, *Das Buch Sirach oder Ecclesiasticus*, [w:] *Echter Bibel 4*, Würzburg 1959, s. 571). Jakkolwiek Syrach nie podaje swojej nauki w sposób wyraźnie systematyczny, to jednak zamieszcza szereg praktycznych wskazań, dotyczących wszystkich najważniejszych przejawów życia ludzkiego. Podejmuje on również niektóre problemy o charakterze głębszym i podaje ich rozwiązanie na poziomie ówczesnych pojęć religijnych i moralnych.

Księga ta, jako dzieło mądrościowe, posługuje się elementami stylistycznymi, charakterystycznymi dla tej grupy. Występują tu więc takie elementy charakterystyczne, jak: napomnienia (proste lub uzasadnione), przestrogi, przysłowia, sentencje, przypowieści liczbowe, porównania, pytania retoryczne, pochwały, złorzeczenia itp. Elementy te wchodzi w skład tekstów dłuższych, o formie poetyckiej (rytmika, paralelizm członów), która jednakże dość często odbiega od zasad klasycznej poezji hebrajskiej. Oprócz form ściśle mądrościowych, Księga Syracha zawiera również elementy występujące w innych utworach biblijnych, zwłaszcza w psalmach (hymny, modlitwy, pieśni dziękczynne) i w Pismach Proroków (mowy karzące i groźby). Księga

uwypuklenie tych, które uznał za najważniejsze, a na które to zagadnienia nie zwracano wcześniej zbyt wiele uwagi lub też które w obecnych jemu warunkach wymagały pełniejszego wyjaśnienia⁵. Uwzględniając te fakty, zasadne wydaje się być pytanie o znaczenie miłosierdzia okazywanego ojcu przez syna.

1. Miłosierdzie pozwala uzyskać odpuszczenie grzechów

Pierwszy ze skutków, jaki sprowadza okazywanie miłosierdzia ojcu przez syna przedstawia sentencja Syr 3, 14:

*Miłosierdzie względem ojca nie pójdzie w zapomnienie,
w miejsce grzechów zamieszka u Ciebie⁶.*

Kluczową postacią w tej sentencji określa grecki wyraz πατήρ, który jest tłumaczony jako „ojciec”. Pojęcie ojcostwa w *Biblii*, zwłaszcza w Starym Testamencie, jest bardzo bogate i przekracza ramy rozumienia ojca tylko w odniesieniu do samej rodziny⁷. Ojcami są nazywani także przodkowie Izraela, stojący na szczycie danej społeczności. Szczególnie jest to widoczne w odniesieniu do patriarchów, takich jak: Abraham, Izaak, Jakub⁸. Warto zauważyć, że chociaż ci patriarchowie są ojcami narodu wybranego, w pełnym tego słowa znaczeniu,

posiada zatem bogatą formę poetycką o wykształconym stylu. Syrach jako mędrzec nie tylko uwzględniła osiągnięcia swoich poprzedników, ale dochodzi do oryginalnych ujęć własnych, polegających głównie na umiejętnym łączeniu zasad mądrościowych z teologią i historią zbawienia. Jako znawca *Pisma Świętego* potrafił nie tylko je komentować, ale przede wszystkim wydobywać z jego treści prawdy objawione, które stanowią podłoże dla jego mądrościowych refleksji, pouczeń i praktycznych wskazówek.

Mądrość prezentowana przez Syrach, ma wyraźne zabarwienie religijne i zmierza do kształtowania postaw życiowych, zgodnych z Prawem. W swojej twórczości uwzględniła problemy ludzi zagrożonych wpływami kultury laickiej, hellenistycznej, by ich uodpornić, przez dostarczenie im wiedzy o Bożej mądrości i przez konkretne wskazówki, dotyczące prawidłowego postępowania. Szczególną zasługą tego mędrca jest to, że wielostronnemu i często niespokojnemu rozwojowi izraelskich prawd teologicznych po niewoli babilońskiej, potrafił nadać kształt ostateczny i trwałe. Dokonał wspaniałej syntezy zagadnień dotyczących religii, mądrości, prawa i moralności, wyznaczając człowiekowi właściwe miejsce w zbawczych planach Bożych.

⁵ Syrach działał w okresie, kiedy zaczynają się nasilać wpływy hellenistyczne z nowymi poglądami na świat, człowieka, obyczaje, religię i Boga. T. Middendorp, *Die Stellung Jesu ben Sirah zwischen Judentum und Hellenismus*, Lieden 1973, s. 30.

⁶ Takie tłumaczenie tekstu greckiego zawarte jest w *Piśmie Świętym Starego i Nowego Testamentu, w przekładzie z języków oryginalnych, opracowanym przez zespół biblistów polskich, z inicjatywy benedyktynów tyńskich* (tzw. Biblia Tysiąclecia), wydanie trzecie poprawnione (wydawnictwo Pallotinum, Poznań – Warszawa 1988, s. 780). Podobnie tłumaczy tę sentencję *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami* (tzw. Biblia Poznańska), red. M. Peter, t. 2, Poznań 1992, s. 538 (*Sprawiedliwość względem ojca nie będzie wymazana, ale zostanie przyjęta jako pokuta za grzechy*).

⁷ S. Potocki, *Wierzę w Boga Ojca Wszechmogącego*, PrCh 8(1999), s. 51-61; T. Dąbek, *Bóg jako Ojciec w Starym Testamencie*, ZODS (1999), numer specjalny, s. 49-53.

⁸ A. Winogradsky, *Honor bycia ojcem i matką, Boskie przykazanie dotyczące historii pokoleń według tradycji rabinistycznej*, Com 16(1996), nr 1(91), s. 51-65; *Abraham – tajemnica ojcostwa. Tradycja Izraela i Kościoła wyjaśnia Rdz 22, 1-14*, opr. K. Bardski, Kraków 1999.

to jednak są oni ojcami nie tyle ze względu na ojcostwo fizyczne, lecz raczej z racji wiary w obietnice otrzymane od Boga. Dlatego stają się oni przykładami do naśladowania w wierze⁹.

Rodowody ojców odnoszą się nie tylko do patriarchów, których się wychwała (Syr 44-50; 1 Mch 2, 51-61), ale także do buntowników, którzy wpływają w pewien sposób na swoich potomków, uczestniczących w nieposłuszeństwie i karze swoich przodków (Wj 20, 5 Jr 32, 18; Ba 3, 4n; Lm 5, 7; Iz 65, 6n). Uważano bowiem, że ojcowie przekazują nie tylko fizyczne dziedzictwo, ale również moralne. Ojciec łączył dwie podstawowe cechy: protoplasty, zapewniającego ciągłość rodu, oraz tego, kto kieruje życiem i aktywnością konkretnej rodziny¹⁰.

Stopniowo zauważa się w Starym Testamencie rozszerzanie pojęcia ojcostwa, które zaczyna obejmować samego Boga¹¹. Ojcostwo ludzkie wykazuje bowiem liczne braki i niedoskonałości, to właśnie powinno prowadzić do pełni ojcostwa, które posiada jedynie Jahwe (Iz 63, 16). Bóg objawia ludziom swe ojcostwo. Należy je rozumieć jako ideę dobroczynnej władzy, opatrności, domagającej się uległości i zaufania (Wj 4, 22; 1.6 11, 12; Pwt 14, 1; Iz 1, 2n; 30, 1.9; Jr 3, 14)¹².

Stary Testament na pierwszym miejscu w rodzinie stawia ojca. Jest on oparciem „domu” i zazwyczaj stoi na czele rodziny. Żona uznaje w nim „głowę” (Rdz 20, 3) i równocześnie pana (Rdz 18, 12). Znaczna część władzy rodzinnej spoczywała w rękach ojca, sprawującego prawną opiekę nad dziećmi i żoną. Mimo to jego władza nie była absolutna (Wj 21, 7-11; Pwt 21, 15-21). Do czasu centralizacji kultu przez Pwt, ojciec rodziny sprawował także funkcje kapłańskie (Rdz 21, 4; Wj 12, 3n; Sdz 6, 26; Hi 1.5)¹³. Jedną z najważniejszych funkcji ojca jako kapłana było składanie ofiar w miejscowym sanktuarium lub też w centralnym miejscu kultu (1 Sm 20, 6). Ponadto miał prawo samodzielnego ustanawiania określonego kultu i wyznaczania do jego wypełniania własnych kapłanów (Sdz 8, 27; 17, 5). To właśnie ojciec, jako „głowa” rodziny, zabijał baranka w czasie świąt Paschy i spożywał go w gronie rodziny (Wj 12). Misja ojca względem rodziny miała charakter kapłański (Rdz 22; 46, 1; Sdz 17, 10).

⁹ Zob. H. Schungel, *Ojcowie*, [w:] PSB, kol. 889.

¹⁰ B. Mierzwiński, *Mężczyzna-mąż-ojciec*, Otwock 1996, s. 157; A. Oczachowski, *Biblijne ujęcie ojcostwa*, SPAr 9(1999), s. 57-62.

¹¹ L. Stachowiak, *Starotestamentalna koncepcja Boga*, RTK 19(1972), z. 1, s. 61-72; R. Forycki, *Bóg Ojciec Wszchemogący*, Com 2(1982), nr 2 (10), s. 82-96; R. Rumianek, „Synem moim pierworodnym jest Izrael” (Wj 4, 22), [w:] *Ty, Panie, jesteś naszym Ojcem* (Iz 64, 7). *Biblia o Bogu Ojcu*, red. F. Mickiewicz, J. Warzecha, Warszawa 1999, s. 61-69; Z. Małecki, *Bóg Ojciec – Stwórca nieba i ziemi*, CzWD 1-2(1999), s. 63-66.

¹² S. Kozioł, *Bóg Ojcem ludu Bożego w symbolice prorockiej*, [w:] „Czyn... człowieka odda mu zapłatę” (Prz 12, 4b). *Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Józefa Homerskiego*, Tarnów 1999, s. 53-73; M. Gołębiowski, *Objawienie Boga w Starym Testamencie*, STV 23(1985) nr 2, s. 19-43; G. Chantraine, *Bóg Ojciec*, Com 19(1999), nr 2 (110), s. 3-15; zob. P. Ternant, *Ojcowie-Ojciec*, [w:] STB, s. 620-623.

¹³ Zob. P. Weimar, *Patriarchat*, [w:] PSB, kol. 935-936.

Był on w niej reprezentantem samego Boga. Ojciec spełniał funkcję kierującą we wszystkich dziedzinach życia rodzinnego¹⁴.

W ujęciu pionowym ojciec zapoczątkowuje pewne pokolenie i jest pierwszym ogniwem w łańcuchu poszczególnych generacji. Dając życie, przedłuża w ten sposób samego siebie (Rdz 21, 12; 48, 16). Przyczynia się w ten sposób do podtrzymywania przy życiu swej rasy, upewniając się, że dobra rodzinne przypadną w udziale jego potomkom, którzy od niego pochodzą (Rdz 15, 2n). Bez tego akcentu ojcowskiego, tworzącego podstawowy porządek i istotny element wspólnoty, nie można sobie wyobrazić ani rodziny, ani narodu¹⁵. Chwałą dla ojca było zrodzenie i posiadanie dużej liczby dzieci. Natomiast brak potomstwa w przypadku ojca, który umierał nie zrodziwszy syna, było uważane za karę Bożą (Lb 3, 4; 273n).

Do ojca należało w głównej mierze wychowywanie swoich dzieci, synów i córek (Syr 30, 1-13)¹⁶. Decydował o losie swoich dzieci, zezwalał na zawieranie związków małżeńskich (Rdz 24, 2n; 28, 1n). Miał szczególne prawo o stanowieniu moralności swoich córek (Wj 21, 7), a nawet decydował o życiu dzieci w początkowym okresie Izraela (Rdz 38, 24; 42, 37). Mógł ustanawiać prawa i normy dla swojej rodziny i dla swojego rodu (Jr 35)¹⁷. Dokonywał obrzezania. Jest on wcieleniem całej rodziny, której zapewnia jedność (Rdz 32, 11) i która właśnie ze względu na ojca nazywa się „beith ab”, to znaczy „dom ojcowski” (Rdz 34, 19).

W analizowanej sentencji postawę syna wobec ojca tekst grecki określa terminem *ελεημοσυνη*, który jest tłumaczony jako miłosierdzie. Wyraz ten oznacza miłość wyrażoną poprzez okazywane współczucie, litość¹⁸. Stary Testament rozszerza stopniowo miłosierdzie wobec wszystkich ludzi, chociaż początkowo powinno ono obejmować swym zasięgiem tylko współrodaków (Pwt 7, 2)¹⁹. Jednakże doświadczenie Bożego Miłosierdzia przez człowieka, również gdy Bóg pochyla się nad grzesznym człowiekiem (Ps 107, 1; Wj 3, 7n; Sdz 2, 18; Jr 31, 20; Oz 11, 8; Iz 49, 14)²⁰, jest przynagleniem do okazywania miłosierdzia wobec człowieka. Szczególnie prorocy domagali się, żeby doświadczenie mi-

¹⁴ E. B. Cross, *The Hebrew Family*, Chicago 1937; B. Mierzwiński, *Rola ojca w świetle Starego Testamentu*, „Ethos” 9(1996), nr 1-2, s. 234-246.

¹⁵ L. Perliitt, *Der Vater im Alten Testament*, [w:] *Das Vaterbild in Mythos und Geschichte*, Stuttgart 1976, s. 53; K. Romaniuk, *Być ojcem według Biblii*, Warszawa 1998.

¹⁶ U. Szwarz, *Dzieci i ich wychowanie w Starym Testamencie*, [w:] *Życie społeczne w Biblii*, red. G. Witaszek, Lublin 1999, s. 227-247.

¹⁷ Zob. E. Zenger, *Ojciec Domu*, [w:] PSB, kol. 888-889.

¹⁸ M. Lesetre, *Miséricorde*, [w:] DB, t. IV, cz. 2, kol. 1130-1132; zob. *Elehmosune*, [w:] *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, part I, compiled by J. Lust, E. Eynikel, K. Hauspie, Stuttgart 1992, s. 144.

¹⁹ Zob. A. Ohler, G. Hierzenberger, *Miłosierdzie człowieka*, [w:] PSB, kol. 736-737.

²⁰ Zob. J. Cambier, *Miłosierdzie*, [w:] STB, s. 479-481.

łosierdzia Boga znajdowało wyraz w codziennym postępowaniu ludzi wobec siebie, w społecznej sprawiedliwości i w miłosierdziu (Iz 1, 17; Oz 6, 6).

W hebrajskim tekście sentencji Syr 3, 14 występuje wyraz „sedaqah”, na określenie postawy syna wobec ojca. Wyraz ten oznacza sprawiedliwość, w tym przypadku okazywaną ojcu, która nie tylko nie będzie zapomniana, ale usunie grzech i zajmie jego miejsce. Określenie „sprawiedliwość” odnoszone do ludzi, jest nazwą wieloznaczną. W sensie jurydycznym sprawiedliwość oznacza zasadę regulującą wzajemne ustosunkowanie się ludzi do siebie (Hi 8, 3; 35, 8; Koh 5, 7; Syr 38, 33). Człowiekiem sprawiedliwym był więc ten, kto zachowywał prawo (Wj 23, 6-8), kto był uczciwy w wykonywaniu swych obowiązków (Kpł 19, 15.36). Z czasem zakres terminu sprawiedliwość został poszerzony. Jeszcze przed niewolą babilońską sprawiedliwość oznaczała dokładne przestrzeganie nakazów religijnych (Ez 3, 16-21; 18, 5-24). Sprawiedliwy to pobożny, sługa nienaganny, przyjaciel Boga (Prz 11, 10; Rdz 7, 1; 18, 23-32). To pojęcie sprawiedliwości jest widoczne po niewoli w lamentacjach (Ps 18, 21) i w hymnach (Ps 15, 1n; 24, 3n)²¹. Dlatego odnoszenie sprawiedliwości do postępowania zgodnego z Prawem Bożym, które mieści w sobie mądrość Bożą, cechuje zwłaszcza pobożność judaistyczną po niewoli babilońskiej (Prz 11, 4n)²². Sprawiedliwość człowieka w takim ujęciu oznacza w pismach starotestamentalnych, całościową postawę człowieka zgodną z wolą Bożą (Pwt 6, 25)²³.

Syrach z kolei rozumie sprawiedliwość jako stan wewnętrznego życia moralnego, wyznaczony właściwym ustosunkowaniem się syna do ojca. Wykorzystując myśl Ksiąg Mądrościowych, które zawierają wzbogacone pojęcie sprawiedliwości rozumianej nie tylko jako element regulujący stosunki pomiędzy ludźmi, ale także jako mądrość wprowadzaną w życie. Widoczne to jest w takich cnotach, jak umiar czy roztropność.

Sprawiedliwość z czasem staje się synonimem miłosierdzia (Tb 7, 6; 9, 6; 14, 9; Mdr 12, 19; Syr 3, 30). Za takie uczynki należy się zapłata. Ważną rolę spełnili w tej płaszczyźnie ludzie odpowiedzialni za przestrzeganie prawa²⁴. Również Bóg zwraca szczególną uwagę na sprawiedliwość. Dokonanie jakiegoś uczynku miłosierdzia uchodzi za sprawiedliwość w „oczach” Jahwe, dającą się oddać terminem zasługa (Pwt 24, 13; 6, 24n). Sprawiedliwość jest więc powiązana z miłosierdziem jako przejawem mądrości i dobroci.

Syrach podkreśla tutaj religijne znaczenie sprawiedliwości, przyznając jej moc usuwania grzechów. Wyraz grecki *επιληθω*, w odniesieniu do grzechów, podkreśla ideę ich usuwania, odpuszczania, gładzenia itp²⁵. Miejsce dawnych

²¹ Zob. A. Des, *Sprawiedliwość*, [w:] STB, s. 899.

²² Zob. W. Grassouw, J. de Fraine, *Gerechtigkeit*, [w:] BL, s. 558 i nast.

²³ Zob. O. Kaiser, *Sprawiedliwość człowieka*, [w:] PSB, kol. 1227.

²⁴ Zob. M. Stumpf-Konstanzer, *Wymierzanie sprawiedliwości*, [w:] PSB, kol. 1437.

²⁵ Zob. *επιληθω*, [w:] O. Jurewicz, *Słownik grecko-polski*, t. 1, Warszawa 2000, s. 354.

grzechów zajmuje (grec. προσανοικοδομοεομαι) we wnętrzu sprawiedliwość. Zostanie ona synowi przydzielona przez Boga.

Okazywanie miłosierdzia ojcu jest równoczesnym czynieniem pokuty za grzechy. Grzech (gr. αμαρτια)²⁶, jako rzeczywistość towarzysząca człowiekowi, jest odejściem ze „słusznej drogi”. Zwraca się on przeciwko Bogu (Sdz 10, 10) i drugiemu człowiekowi (Rdz 20, 9). Jest on buntem i oporem. Z tej przyczyny niszczy stosunki międzyludzkie. Stary Testament, zwłaszcza Rdz, ukazuje źródło pochodzenia grzechu, gdyż człowiek został stworzony jako istota bezgrzeszna, czyli doskonała. Grzech w swej istocie jest świadomym i dobrowolnym przeciwstawieniem się człowieka wobec Boga. Zło grzechu polega nie tylko na zewnętrznym nieposłuszeństwie, ale na wewnętrznym odejściu, złamaniu porządku²⁷. Akt ten został dokonany jeszcze w początkach istnienia człowieka na ziemi (Rdz 3)²⁸. Człowiek był związany z Bogiem jako stworzenie nie tylko więzami zależności, lecz także przyjaźni. Jako stworzony „na obraz i podobieństwo” Boże, był obdarzony różnorodnymi darami. Jednakże ulegając podszeptom szatana, który jest przedstawiony w symbolice węża²⁹, człowiek pragnie sam określać prawa dotyczące zła i dobra, odrzucając w ten sposób miłość samego Boga³⁰. Skutki takiego czynu są dla człowieka tragiczne i obejmują wiele płaszczyzn³¹. Pierwsza i podstawowa płaszczyzna, której dotyczy ten pierwotny grzeszny czyn człowieka, dotyczy samej relacji pomiędzy Bogiem i człowiekiem. Grzeszny człowiek zostaje pozbawiony możliwości przebywania w pobliżu Boga³². Jest to wyrazem utraty przez człowieka zaufania wobec Stwórcy, zniekształceniu ulega bowiem samo rozumienie Boga przez człowieka³³.

Grzech jest również skłóceniem ludzi między sobą oraz zniszczeniem ładu i harmonii w samym człowieku. Również odniesienie człowieka do świata ulega zniekształceniu. Od momentu grzechu pierwotnego całe dzieje ludzkości są naznaczone tymi następstwami. Szczególnie jest to widoczne w historii Izraela. Znamiennym momentem jest tu odstąpienie narodu wybranego od Boga podczas wędrówki przez pustynię. Znakiem grzechu, rozumianego tutaj jako zerwanie więzi z Bogiem, jest kult złotego cielca (Wj 32). Grzech Izraela jest więc odmową posłuszeństwa pojmowanego jako brak wiary w Boga, nieufność względem Niego.

²⁶ Zob. G. Stahlin. *αμαρτια*, [w:] TWNT, t. I, s. 296-297.

²⁷ J. Homerski, *Pojednanie z Bogiem w księgach Starego Przymierza*, [w:] *Warszawskie Studia Biblijne*, red. J. Frankowski, B. Widła, Warszawa 1976, s. 35.

²⁸ A. M. Dubarle, *Le péché original dans l'Écriture*, Paris 1967.

²⁹ Zob. M. Lurker, *Wąż*, [w:] *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, Poznań 1989, s. 171; J. Synowiec, *Na początku*, Warszawa 1987, s. 186-188.

³⁰ P. Leonardo Leonardi, *Peccato negazione di amore*, Roma 1973.

³¹ *Pięćoksiąg. Wprowadzenie w myśl i wezwanie Ksiąg biblijnych*, opr. S. Wypych. Warszawa 1987, s. 62.

³² Zob. H. Schungel, *Grzech pierwotny*, [w:] PSB, kol. 403.

³³ Zob. S. Lyonnet, *Grzech*, [w:] STB, s. 304.

Nauczanie proroków w znacznej mierze dotyczy właśnie piętnowania grzechów, zwłaszcza w odniesieniu do Pana Boga, rozumianych jako zrywanie przyrzeczenia zawartego na Synaju (Oz 4, 2; Iz 1, 17; 5, 8; 65, 6n; Am 4, 1; Mi 2, 1n)³⁴. Grzech popełniony przez człowieka bezczęści nie tylko prawa, lecz także ubliża Bogu. Ukazuje się on jako zerwanie osobistych związków człowieka z Bogiem, jako odtrącenie miłości Boga, który cierpi z tego powodu, że nie jest kochany przez człowieka, Jego miłość została bowiem zraniona³⁵.

Grzechy (grec. αμαρτιαι – por. Ps 31, 1n; Iz 65, 7n; Mi 7, 19) i ich następstwa obciążają człowieka i ściągają na niego kary³⁶. *Pismo Święte* ukazuje, jak głęboko skutki grzechu dotyczą człowieka³⁷. Dlatego czymś koniecznym jest pokuta za grzechy. Czasownik εξιλεω może być odniesiony do człowieka czyniącego pokutę lub do samego Boga, który odpuszcza grzechy. W odniesieniu do człowieka oznacza on: zalać (Rdz 6, 14), zakryć wnętrze, grzechy (Dn 9, 24), odwrócić nieszczęście (Iz 47, 19) oraz czynić dobro (2 Sm 21, 3). W szczególnym przypadku w odniesieniu do kapłana znaczy tyle, co przebłagać Boga (Wj 32, 21; Kpł 1, 4; 4, 20.35; Lb 6, 11)³⁸. Syrach używa tego słowa także w innych naukach, w podobnych znaczeniach (Syr 16, 7; 34, 19; 45, 16), a nawet posuwa się tam jeszcze dalej. W niektórych jego tekstach ze słowem tym wiążą się takie idee, jak: zmasać przestępstwo (20, 28), uzyskać odpuszczenie grzechów, gładzić grzechy (3, 30; 5, 6), odpokutować (28, 5). To ostatnie zdecydowanie najlepiej odpowiada analizowanej perykopie.

Stary Testament nie zna jeszcze terminu „pokuta”³⁹. Raczej należałoby tu mówić o pokucie jako czynach zewnętrznych i wewnętrznych, które towarzyszą nawróceniu jako zmianie stylu życia⁴⁰ i powrocie do Boga⁴¹. Słowem najczęściej używanym na określenie tego procesu jest „sub”, oznaczające powrót, zawrócenie z drogi⁴². W kontekście religijnym jest to odwrócenie się człowieka od zła,

³⁴ J. S. Synowiec, *Prorocy Izraela, ich pisma i nauka*, Kraków 1994; J. Schreiner, *Przez grzech odwraca się człowiek od Boga*, „Concilium” 6-10(1969), s. 268-276; E. Beaucamp, *Péché (AT)*, DBS VII, s. 407-471.

³⁵ S. Porubcan, *Sin in the Old Testament*, Roma 1963; R. Knierim, *Die Hauptbegriff für Sünde im AT*, Gutersloh 1965.

³⁶ Zob. W. Eichrodt, *Sünde im AT*, [w:] BL, s. 1669 i nast.

³⁷ J. Mc Kenzie, *Aspetti del pensiero del Vecchio Testamento*, [w:] *Grande Commentario Biblico*, ed. R. Brown, J. Fitzmyer, R. Murphy, Brescia 1968, s. 115-213.

³⁸ W. Baumgartner, *Hebräisches und aramäisches. Lexikon zum Alten Testament*, t. 2, Leiden 1974, s. 470.

³⁹ R. Krawczyk, *Biblia chrześcijanina dzisiaj*, Siedlce 1985, s. 97.

⁴⁰ J. Szlaga, *Idea pokuty i nawrócenia w Starym Testamencie*, RTK 26(1979), z. 3, s. 124; M. Gołębiewski, *Pokuta w Starym Testamencie*, AK 70(1979), t. 89, s. 3-15.

⁴¹ J. A. Saggin, *Sub, zuruckkehren*, [w:] THAT II, s. 884-891; F. Laubach, *Bekehrung. Busse. Reue*, TBNT, t. I, s. 70.

⁴² W. Hollady, *The root subh in The Old Testament, with Particular reference to its usage convenantal contexts*, Leiden 1958.

a zwrócenie ku Bogu. W tym właśnie wyraża się istota nawrócenia zakładającego zmianę postępowania i nową orientację w całym sposobie życia⁴³.

Uwagę należy tu skierować wpięrcw na samą, niezasłużenie sprawioną przez łaskawość Boga, możliwość podjęcia pokuty, następnie na zobowiązanie, jakie ta możliwość nawrócenia stawia przed człowiekiem. Formy pokuty są różnorodne: post (por. 1 Sm 7, 6; 2 Sm 1, 12; 12, 16.21; 1 Krl 21, 27-28; Jr 36, 6.9), przywdziewanie szat pokutnych (1 Krl 21, 27), posypywanie głów popiołem (2 Sm 13, 19; Jdt 4, 11; 9, 1; Est 4, 3; Ne 9, 1; Hi 16, 15; 42, 6; Dn 9, 3), rozdzieranie szat (2 Sm 1, 19; Lb 14, 6; Joz 7, 6), spanie na gołej podłodze (2 Sm 12, 16; 1 Krl 21, 27; Ne 9, 1)⁴⁴. Stopniowo, zwłaszcza po niewoli babilońskiej, kładzie się nacisk na udzielanie jałmużny, by w ten sposób dostąpić odpuszczenia grzechów⁴⁵. Kultyczno-rytualna praktyka pokuty wiązała się z podwójnym niebezpieczeństwem: ryzykiem utracenia łączności z wewnętrznym przeżyciem i świadomością winy oraz to, że wspólne ćwiczenia pokutne mogły się też łączyć z brakiem osobistego żalu, a zewnętrzna czynność pokutna jednostki mogła stać się częścią formalnością. Stąd też zrozumiałe były nawoływania proroków do właściwej postawy pokutnej. Myśl o szukaniu Boga jako drodze autentycznej pokuty prowadzącej do nawrócenia narodu, jest charakterystyczną cechą nauczania proroków⁴⁶.

Syrach ukazuje ideę pokuty jako prawidłowe odniesienie do bliźniego, polegające na zaniechaniu nienawiści i nieszukaniu zemsty (Syr 27, 30). Ważne jest tu przebaczenie i odpuszczenie win swoim bliźnim (Syr 28, 1-2). Jest to konieczne, aby samemu uzyskać odpuszczenie swych grzechów przez Boga⁴⁷. Dlatego właśnie miłosierdzie okazywane swojemu ojcu jest jedną z takich form pokutnych, przyczyniającą się do odpuszczenia grzechów.

2. Miłosierdzie zapewnia pomoc w czasie utrapienia

Drugi skutek okazywania miłosierdzia ojcu przez syna przedstawia sentencja Syr 3, 15:

⁴³ Zob. J. Giblet, P. Grelot, *Pokuta-nawrócenie*, [w:] STB, s. 706.

⁴⁴ R. Krawczyk, *Biblia chrześcijanina dzisiaj*, s. 98; J. Chmiel, *Biblijne podstawy pokuty*, RBL 35(1982), s. 402-415; J. Nagórny, *Obrzędy pokuty i odnowienia przymierza w Starym Testamencie*, RBL 37(1984), s. 476-483.

⁴⁵ Dobre uczynki i modlitwa zajmują z czasem miejsce ofiary (Syr 17, 25; 21, 1; 28, 4; 39, 5). Prorocy nawołują, że istotą czynków pokutnych jest nie tyle czyn zewnętrzny, ile wewnętrzna przemiana (Am 5, 4.6; Oz 6, 1-6; Iz 1, 11-15; Iz 36, 15; Mi 6, 8; So 23; 3, 12; Jr 36, 3; Ez 18, 31n; 36, 26-31). Groziło bowiem stałe niebezpieczeństwo nadmiernego zwracania uwagi na możliwe do poprawnego spełnienia i łatwo sprawdzalne akty zewnętrzne, natomiast odsuwania na dalszy plan szczerzej, zasadniczej zmiany usposobienia. Zob. O. Kaiser, *Pokuta*, [w:] PSB, kol. 994.

⁴⁶ L. Stachowiak, *Prorocy, słudzy słowa*, Katowice 1980, s. 223-234.

⁴⁷ M. Filipiak, „Jahwe” *Starego Testamentu – Bóg zemsty czy przebaczenia?*, [w:] *Biblia. Księga życia Ludu Bożego*, Lublin 1980, s. 76.

*W dzień utrapienia wspomni się o tobie,
jak szron w piękną pogodę, tak rozplyną się twoje grzechy*⁴⁸.

W sentencji tej Syrach przyznaje sprawiedliwości i miłosierdziu także moc ratowania syna w trudnych sytuacjach życiowych, będących następstwem popełnionej winy. Jest tu mowa o dniu ucisku (grec. ημερα θλιψεως). W kontekście wiersza 13, 15b termin θλιψις należałoby rozumieć jako dzień klęski, ucisk, utrapienia i nieszczęścia, jakie spadają na grzesznika⁴⁹.

Utrapienie jest w świetle tekstów biblijnych zazwyczaj rozumiane jako czas intensywnego cierpienia. Obrazy utrapienia są w nich podzielone na trzy kategorie: fizyczne (Ps 25, 16-18), emocjonalne (Ps 51) i duchowe (Ps 25, 7.11.18)⁵⁰. Człowiek stale doświadcza różnorodnych klęsk i nieszczęść w formie wojny, głodu, powodzi, burz, pożarów, chorób i śmierci. W tekstach biblijnych ucisk i jego doświadczenie są stale obecne, chociaż mogą one mieć różny charakter i źródła. Najczęściej ucisk łączy się z fizycznym i duchowym ciężarem oraz z przemocą towarzyszącą wojnie lub z niesprawiedliwym systemem społecznym lub politycznym.

Głównym elementem obrazu ucisku jest niewola, pozbawienie praw, konfiskata majątku, zagrożenie życia oraz jako ich rezultat – zniechęcenie i lęk. Każda klęska jest zachwianiem równowagi, jest ona ciężką karą w tym sensie, że ostatecznie również rodzi się jako następstwo grzechu człowieka. Znaczenie klęsk polega na tym, że stanowią one, od czasów egipskich (Wj 7-10), poprzez proroków (Ez 14, 21; 28; Iz 24; So 1, 2n), aż do literatury mądrościowej (Mdr 10-19), część wielkiego sądu Bożego⁵¹.

Chociaż ucisk i udręka mają swe główne źródło w grzechu (jako rezultat upadku całego stworzenia – Rdz 3) lub oddzieleniu od Boga, to jednak zazwyczaj są one wywołane przez innych ludzi. Bywa, że udręka pochodzi od Boga, będąc karą dla grzeszników lub karceniem, które ma sprowadzić zbłąkanych na drogę wiary (Jr 25, 27-38)⁵². Utrapienia i udręki to także gorzkie i jednocześnie podstawowe doświadczenia, których doznawała społeczność Izraela⁵³. Przemoc towarzysząca uciskowi nie była jednak wyłącznie dziełem obcych narodów występujących przeciwko ludowi bożemu. Teksty biblijne przedstawiają także ucisk wywierany przez przywódców Izraela na bezbronnych i niemających żadnej władzy ubogich, sieroty, wdowy i cudzoziemców (Am 4, 1; Mi 3, 1-3)⁵⁴.

⁴⁸ Tłumaczenie tej sentencji w tzw. Biblii Poznańskiej oddane jest w następującej formie: *W dzień ucisku przypomni ona ciebie, i stopi twe winy, jak żar słońca – szron.*

⁴⁹ Zob. θλιψις, [w:] O. Jurewicz, *Słownik grecko-polski*, t. 1, s. 450; θλιψις, [w:] *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, part I, s. 206.

⁵⁰ Zob. *Utrapienie*, [w:] *Słownik symboliki biblijnej*, red. L. Ryken, J. Wilhoit, T. Longman, Warszawa 2003, s. 1067.

⁵¹ Zob. J. Corbon, *Klęska*, [w:] STB, s. 374.

⁵² Zob. *Udręka*, [w:] *Słownik symboliki biblijnej*, s. 1053.

⁵³ Zob. G. Hierzenberger, *Udręka*, [w:] PSB, kol. 1355.

⁵⁴ Zob. *Ucisk*, [w:] *Słownik symboliki biblijnej*, s. 1047.

Zazwyczaj utrapienie ma na celu karcenie (Prz 3), uświęcenie (Ps 119) lub chwałę Bożą (Hi 1, 6-12).

Uczuciom żalu i gniewu, które wzbudzają obrazy ucisku, można przeciwstawić obrazy wskazujące na przysze panowanie Bożego Pomazańca (Iz 11; 42; 61). Zniknie ucisk wywołany wojną, zniewoleniem i niesprawiedliwością. W świetle analizowanej sentencji syn szanujący ojca będzie osłonięty przed klęskami poprzez okazywanie miłosierdzia, które usuwa winę, często będącą powodem tych nieszczęść.

Aby swoim słowom nadać większą wyrazistość, Syrach ilustruje to obrazem ciepła, pięknej pogody (grec. ευδια) i szronu (grec. παγετος), który nie może się ostać w taką pogodę. Teksty biblijne często odwołują się do różnych zjawisk atmosferycznych, takich jak: deszcz, śnieg, grad, mgła, burza, błyskawice, wiatr czy chmury. Zasadniczo zjawiska te rzadko stanowią artystyczne tło wydarzeń biblijnych. Zazwyczaj są one rozumiane jako Boży środek przekazu pouczeń skierowanych do ludzi. Dlatego obrazy pogody stanowiły obraz Bożych cech, postaw i działań. Jako takie, są ważnym elementem opisów mocy Bożej, tym bardziej, że zjawiska te stanowią jednoznaczny dowód mocy Boga (Ps 135, 7). Stąd też zjawiska pogodowe występują we fragmentach narracyjnych, poetyckich, przysłówiach, mowach prorockich i wizjach apokaliptycznych⁵⁵. Ponieważ na terenie Palestyny występują tylko dwie pory roku, pora deszczowa, czyli zima oraz suche i słoneczne lato, dlatego wystąpienie tam szronu jest wyjątkowo rzadkim zjawiskiem⁵⁶. Fakt, że nawet takie zjawisko pogodowe jest we władaniu Bożym, pozwala tym bardziej docenić możliwość odpuszczenia grzechów człowiekowi przez Boga, do czego może prowadzić okazywanie ojcu miłosierdzia przez syna.

Tak więc, w analizowanej sentencji powiązanie zmazywania grzechów i przejawu pogody, jakim jest topnienie szronu, które to obie sytuacje są w mocy Bożej, ma być tym mocniejszą inspiracją dla syna do poprawnego odnoszenia się do własnego ojca. Według Syracha, grzechy i ich następstwa zostają usunięte (grec. αναλυσis), jeśli syn opiekuje się niedołączonym ojcem.

Powyżej przeprowadzona analiza, dotycząca relacji rodzinnej, jaką jest odnoszenie się syna do ojca, pozwala stwierdzić, że istotnym składnikiem tej relacji jest miłosierdzie okazywane ojcu przez syna. Wynika to z faktu, że miłosierdzie przyczynia się do uzyskania przebaczenia grzechów, którego może dokonać tylko Bóg. Dla mocniejszego podkreślenia tej prawdy i równocześnie wzmocnienia inspiracji takiego zachowania syna wobec ojca, autor natchniony posługuje się prawdą z życia przyrody. Ponadto, takie postępowanie zapewnia obronę przed doczesnymi nieszczęściami. Oba te argumenty mają skłonić

⁵⁵ Zob. *Pogoda*, [w:] *Słownik symboliki biblijnej*, s. 717-718.

⁵⁶ Zob. N. L. Lapp, *Pogoda*, [w:] *Encyklopedia biblijna*, red. P. J. Achtemeier, Warszawa 1999, s. 971.

człowieka do okazywania miłosierdzia, co podkreśla jego niezastąpioną rolę w życiu indywidualnym i społecznym.

Ze względu na wagę powyższych prawd wydaje się, że nie tylko nie straciły one nic ze swej ważności, ale wobec szeregu zaniedbań wychowawczych, są jeszcze bardziej aktualne współcześnie.